

I. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 372.48

Л. Ф. Коженювський,

доктор економічних наук, закордонний академік НАПН України,
президент Європейської асоціації безпеки, екстраординарний професор,
завідувач кафедри управління Академії Фізкультури м. Краків (Республіка Польща),
екстраординарний професор Вищої Банківської школи м. Познань (Республіка Польща),
викладач аспірантських курсів факультету спеціалізації
Університету м. Жиліна (Словацька Республіка)

БАТЬКО ПРОСВІТИ, УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, УКРАЇНСЬКОЇ БЕЗПЕКИ, КУЛЬТУРИ І СВОБОДИ В УКРАЇНІ — БОРИС ГРІНЧЕНКО

У статті проаналізовано роль поглядів Бориса Грінченка у культурно-просвітницькому та національному відродженні України, їх актуальність у часи розробки системи безпеки суспільства. Визначено спільність долі та сподівань українського і польського народів через аналіз мотивів, тематики і проблематики творчості Бориса Грінченка та Юліуша Словацького.

Ключові слова: культурно-просвітницький, національне відродження, націоналізм, сек'юритологія, Європейська асоціація безпеки.

Перелом ХХ та ХХІ сторіччя для нашого покоління поляків та українців й багатьох інших народів став добою змін та переосмислень, а також створення простору для перенавчання дорослих людей іншого способу життя, а саме — життя в європейському суспільстві. У Польщі та Україні були ухвалені цілком різні організаційні та програмні концепції цього процесу, але, доповнюючи одна одну, вони можуть закласти основу для зовсім нового погляду на свідомість та знання посткомуністичного й постмодерного суспільства. Водночас нас об'єднує досвід минулого, спіль-

ні загрози та надії на межі ХІХ та ХХ ст., які принесли (насамперед Польщі, а потім і Україні) національне та державне відродження. Щороку натхнення для роздумів над єдністю минулого та сучасного досвіду приносить «Міжнародний тижень освіти дорослих України»¹, а точніше «День батька».

Кінець ХІХ ст. був періодом винятково інтенсивного культурно-просвітницького та національного відродження України й Польщі, що перебували на той час під окупацією й домінуванням російського царату. Тоді особливу роль для України відіграв **Борис Дмитрович Грінченко**

¹ Суспільно-державний проект, який, починаючи з 2000 р., щорічно реалізовується за підтримки ЮНЕСКО Всеукраїнським координаційним бюро суспільно-державної програми «Освіта дорослих України», керівником якого є професор С. І. Болтівець, заступник директора Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України.

(1863–1910) — батько освіти для дорослих, української мови, української безпеки, культури та незалежності.

Борис Грінченко прожив лише 46 років, але його літературна, наукова та педагогічна спадщина вражає не тільки своїм колосальним обсягом, а й своєю фундаментальністю. І це останнє здається мені найбільш дивовижним, особливо ж коли зважити на те, що Грінченко, не маючи університетської освіти, досяг вершин людського духу та наукових знань виключно завдяки самоосвіті.

Перебуваючи на Луганщині (1887–1894) Борис Дмитрович написав і надрукував 196 художніх творів різних жанрів. Друкувалися вони у галичанських виданнях, бо в підросійській Україні слово українське було заборонене. Крім повістей «Сонячний промінь», «На розпутті» та драми «Хатнє лихо», він написав чимало оповідань з життя сільських дітлахів, здійснив прозовий переклад «Слова о полку Ігоревім» та створив серію нарисів про життя славних людей.

А сам Борис Грінченко так висловив своє життєве кредо: «Треба робити, робити, робити». Своім життям письменник довів слушність власних слів. Син збіднілого дворянина, у родині котрого не говорили українською, де панували «московські патріотичні тенденції шовіністичного кольору», став класиком української культури, людиною, що пережила навіть ув'язнення (в 15 років; саме звідти беруть свій початок сухоти, що звели Грінченка у могилу в неповних 47 років!).

На початку 90-х років XIX ст. перед національно зорієнтованою українською інтелігенцією постав комплекс нагальних, складних питань, які неможливо було обійти: як подолати стіну між інтелігенцією та народом, яким чином освічені українці можуть прислужитися спільній національній справі, як віднайти й сформулювати загальнонародний український ідеал, чи не настав час ставити на порядок денний вимогу про політичну самостійність України і як це здійснити конкретно? Вирішальне, ключове питання, що його ставить Борис Грінченко, таке: «Чому ми не досягнемо хоч такої-сякої гармонії в поглядах та в учинках, хоч такої-сякої солідарності?»

Виразно проступає занепокоєння з приводу різних загроз людського існування, небезпек для

життя і розвитку українців та України. Читаючи зразки різноманітної, багатой творчості Грінченка, часто хочеться зробити висновок про спільність долі та сподівань українського та польського народів, про схожість мотивів творчості українських і польських національних поетів та письменників.

Наприклад, не можна позбутися враження єдності, прислуховуючись до мелодії та змісту «Сопілки» Бориса Грінченка (1886) та написаної в 1834 р. «Балладини» Юліуша Словацького (1809–1849).

Борис Грінченко: «Пустіть нас, — просить Галя, — в гай, Там співи та квітки, Ми стиглих ягід нарвемо І поплетем вінки. (...) Ану Давай її вб'ємо І в неї ягоди усі Собі заберемо!» [2].

Юліуш Словацький: «Матінко, у цюю ж мить по малину доньки шліть, котра більше принесе, та за лицаря піде. (...) Балладина наближається та бере її за руку (...) Вбиває...»² [4].

Великий польський національний поет представляє боротьбу за владу й перевагу жаги над безпекою людини. Дві сестри — Аліна та Балладина — брали участь у випробуванні, влаштованому Кіркором, володарем замку. Та дівчина, що назбирала б більше малини, мала стати дружиною Кіркора. Що ж трапилося далі? Аліна швидше назбирала повний глечик малини, однак Балладина вбила сестру, вкравши її малину, вийшла заміж за Кіркора. Перший злочин потягнув за собою наступні, Балладина домоглася абсолютної влади, але Словацький зготовив їй покарання, посилаючи на її голову блискавицю.

Що означала для України тієї доби постать Грінченка, яскраво видно з таких слів Івана Франка, сказаних у 1906 р.: «Я мусив дивуватися Вашій енергії, витривалості в праці і широкому обсягові Ваших літературних і суспільних інтересів». Ще красномовнішою є оцінка, яку поставив духовній спадщині Бориса Грінченка видатний український композитор Микола Лисенко, що сказав, виступаючи на похороні письменника: «Таких невтомних, завзятих діячів, борців громадських, якого ми в особі Бориса Грінченка втратили, в пантеоні українських писателів зазначити можна дуже небагато — три, чотири, та й годі».

Борис Дмитрович особливо обурювався пригнобленим для народу «малоросійством», виступаючи за побудову в перспективі відносин із

² "Matko, w lesie są maliny, Niechaj idą w las dziewczyny, Która więcej malin zbierze, Tę za żonę pan wybierze. (...) Balladyna zbliża się i bierze ją za rękę(...) Zabija...". *Słowacki Juliusz. Balladyna*.

Москвою на засадах справжньої рівноправності, взаємоповаги та вільного вибору. Бо «не тоді добре єднається народ з народом, коли вони родичі, хоч би і близькі, а тоді, коли життя їх укупі — таке, що дає їм змогу зазнавати в сій спілці найбільш усякої користі, якомога більшого вдоволення своїх потреб як народу, якомога більшого щастя».

У ХХ ст. Україна та Польща забули про Бориса Грінченка й підняті ним питання, що торкалися справ так само важливих для України, як і для Польщі. Ми перебували в застарілих економічних структурах та в хибному переконанні, що локальний націоналізм перемаже усі страхи. Лише трагедія Чорнобиля боляче нагадала про загрози, що існують навколо нас та відповідальність кожного за життя багатьох людей. Нині до раніше відомих загроз від руки самої людини та природи долучилися нові, ще грізніші — тероризм.

Однак суспільну революцію, започатковану у Польщі в 1989 р., супроводжує враження, що європейські держави, знані до цього часу як «соціальні» та «дбайливі», монополісти в справах безпеки громадян, залишили людей та їхню безпеку напризволяще. Ця безпомічність відобразилась у краківській декларації від 12 травня 2000 р.: «*Державні та локальні організації, що представлені згідно з постановами своїх статутів, та фізичні особи, присутні на міжнародній конференції «Управління безпекою», оцінюючи урядову систему безпеки суспільства, підприємців, осіб та майна як несправну та неефективну, шануючи довічне право на охорони від загроз, проголошують утворення Європейської Федерації для Безпеки*». Ця ідея дала життя науковому товариству, що займається дослідженням загроз та освітою для безпеки — **Європейській асоціації безпеки**.

Намагаючись представити сучасні погляди на сутність загроз та безпеки, варто пригадати, що ще в античності **Платон**, а за наших часів **Герберт Спенсер**, вважали суспільство першим, первісним та вищим щодо людини організмом. Більше того, вихваляючи державу, вони заклали підвалини органічної теорії суспільства, тоталітарної з огляду на співвідношення особа — суспільство. Існування та безпека людини мають

сенс лише тоді, коли остання здійснює якусь функцію, а їх якість залежить від значення цієї функції для суспільної безпеки.

Підстави протиставної теорії суспільної угоди створили грецькі філософи (**Демокріт**), коли стверджували, що існують лише поодинокі речі, а цілісність, системи становлять лише витвори людського розуму. В поглядах **Томаса Гоббса**, **Джона Локка**, **Жан-Жака Руссо** суспільство визначає лише факт виконання людьми згідно з прийнятою угодою певних подібних або взаємопов'язаних дій. Завдання суспільства полягає в усуненні труднощів, що стають на заваді громадянам в осягненні безпеки.

Для дослідників, що займаються наукою про безпеку — *сек'юритологією* — **субстанційною основою є лише людські особи, що створюють суспільство, але людські спільноти також існують реально**, є цілісностями, залежними від осіб, які до них належать. Фактором, що об'єднує осіб у спільноту, завжди є якась спільна мета, наприклад, основні потреби безпеки. Отже, особи мають право домагатися задоволення своїх індивідуальних потреб за допомогою спільного добра, а громадськість — вимагати від осіб відповідних дій задля спільного добра³.

Однак зв'язки між суб'єктом, іншою людиною, малою групою, суспільством та людськістю можуть бути спільні, розбіжні або протилежні. Конфлікт інтересів у категоріях безпеки є виразним, але можливим до подолання.

Вплив загроз вивчається теоретичними та практичними науками. Загроза виникає з пригаданої властивості безпеки як предмета досліджень, з факту, що безпеку зумовлює багато **об'єктивних та суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх, абстрактних і конкретних, потенціальних та актуальних, конструктивних та деструктивних, статичних і динамічних факторів**, які залишаються у нерозривних взаємозв'язках. Холістичний⁴ підхід дає змогу зауважити нові властивості зорганізованих систем співзалежних елементів, що може зумовити синергичний ефект (оцінюваний конструктивно або деструктивно). *Синергія* полягає в тому, що результати співпраці перебільшують суму результатів дій кожного елементу особіно.

³ *Коженєвски Л. Ф.* (пол.) Сек'юритология. Наука о безопасности человека и общественных организаций. (пол.) Korzeniowski L. F. Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych. — Kraków: EAS, 2008, s. 52.

⁴ *Холізм* (від *грец.* *hylōs* — цілий, цілісний) — погляд на те, що цілість є чимось більшим, ніж сума елементів, з яких вона постала.

Сек'юритологія — з лат. «securus»: «se» — окремо, осібно; «cura» піклування, опіка, що відповідає старослов'янському «печа» (*печа* є іменником, що не утворює множини, означає «оточувати когось, щось турботами, дбати про когось, щось; піклування, клопотання»). Дехто пригадує середньовічне «sine cura», де «sine» означає «без». Перебуває у безпеці, без загрози, *та / або* почуває себе безпечно — без суб'єктивного відчуття загрози. Суфікс — «logos» означає «слово»: **securit(o)logia** — **сек'юрит(о)логія**, тобто **наука про безпеку**.

Слово *сек'юритологія* веде свій початок від Давнього Риму. У римській міфології *Секуріта* було ім'ям богині, персоніфікацією безпеки та довіри. Вона зображалася у вигляді жінки, що сидить чи стоїть, спираючись об колону. Її атрибути — жезл, ріг достатку, лаврова гілка чи гілка маслини. Написи вказували на безпеку, пов'язану із цим образом, — *Постійну безпеку, Безпеку світу, Безпеку імперії*.

Європейська асоціація для безпеки об'єднує дослідників загроз та безпеки людини, видатних

особистостей світу науки й менеджерів, а також наукові заклади, що проводять дослідження загроз та безпеки людини в таких європейських країнах, як (за алфавітом): Болгарія, Греція, Іспанія, Італія, Молдавія, Німеччина, Польща, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, Великобританія, Туреччина, Україна, Угорщина, Франція, Чехія. Асоціація є незалежним науковим центром, стала головним організатором та одним зі співорганізаторів понад 40 міжнародних наукових конференцій. Зусиллями асоціації було надруковано у власнім видавництві 20 монографій та підручників, також організація випускає журнал «Сек'юритологія».

Однак, лише пройшовши цей етап свого розвитку, європейські нації змогли вийти на якісно новий рівень інтеграції та добровільної міждержавної єдності. Якщо ми озирнемося у минуле, на покоління предків, то серед найважливіших основоположників сучасного погляду на нашу безпеку бачимо Бориса Грінченка — батька освіти для дорослих, української мови, української безпеки, культури та незалежності.

В статье анализируется роль взглядов Бориса Гринченко в культурно-просветительском и национальном возрождении Украины, их актуальность во время разработки системы безопасности общества. Определяется общность судьбы и надежд украинского и польского народов посредством анализа мотивов, тематики и проблематики творчества Бориса Гринченко и Юлиуша Словацкого.

The article analyses the role of Borys Grinchenko's views for cultural enlightening and national renaissance of Ukraine, their actuality in the time of development of society's system of security. The commonness of destiny and hopes of Ukrainian and Polish nations has been determined by means of analysis of motives, themes and problems of Borys Grinchenko and Juliusz Slowacki's works.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Болтівець С. І.* Педагогічна психогігієна: теорія та методика / С. І. Болтівець. — К. : Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», 2000.
2. *Грінченко Б.* Сопілка // Б. Д. Грінченко. Твори : в 2 т. — Т. 1. — К. : Наукова думка, 1990. — 640 с.
3. *Korzeniewicz L. F.* Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych. — Kraków : EAS, 2008.
4. *Словацький Ю.* Балладина : трагедія на 5 дій / пер. та прим. Б. Тена. — К. : Мистецтво, 1995.